

Heemkundekring De Heerlijkheid Oirschot

Jaargang 30 | nr. 3 | december 2023

www.deheerlijkheidoirschot.nl

Openstelling Erfgoedcentrum De Ravenpoort
Dekanijstraat 10
5688 AR Oirschot

maandagdagavond van 18.30-21.00 uur

In de vakantiemaanden juli en augustus is het Erfgoedcentrum alleen op afspraak geopend.

Meer informatie over onze Heemkundekring, Oirschotlogie en de Canon kunt u vinden via de links:

- <http://www.deheerlijkheidoirschot.nl>
- <http://www.oirschotlogie.nl>
- <http://www.canonvanoirschot.nl>

Kopij voor de volgende uitgave kunt u tot 15 januari 2024 aanleveren.

De redactie kan de historische juistheid van de inhoud van de artikelen niet in alle gevallen controleren; eventuele onjuistheden zijn voor rekening van de auteur. De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden bijdragen te redigeren, in te korten of niet te plaatsen.

Van den Herd

Heemkundekring De Heerlijkheid Oirschot

Jaargang 30 | nr.3 | december 2023

www.deheerlijkheidoirschot.nl

COLOFON

Redactie:

Maria van Deutekom

Noyenstraat 12

tel. 06 33802883

m.van.deutekom@kpnplanet.nl

Arthur de Vries

den Heuvel 8

tel. 06 21532274

a.devries@heerbeek.nl

Anneke Hoeijmans

Heistraat 26

tel. 06 15374193

anneke.hoeijmans@outlook.com

Overname van artikelen is toegestaan met bronvermelding.

ISSN 1387 - 2060

INHOUD

Spreekwoorden uit de Klassieke Oudheid

Maria van Deutekom 04

Verslag Werkgroep Kleinood augustus 2023

Willem van de Biggelaar en Arthur de Vries 14

Inventariseren en conserveren van het erfgoed van de stoelen- en/of meubelindustrie van Oirschot. Afl 3

Han Smits 21

Ouwfiepen

Henk van Toon van Driek van Joste 28

De Latijnse school van Oirschot (artikel 3/ deel 1)

Maria van Deutekom en Michiel Verweij 30

Spreekwoorden uit de Klassieke Oudheid.

(Afl levering 2 van de reeks: Spreekwoorden zijn van alle tijden)

In afl levering 1 van de reeks ‘Spreekwoorden zijn van alle tijden’ kwam aan de orde wat we onder een spreekwoord verstaan, de rol die beeldspraak in de taal vervult alsook hoe en wanneer spreekwoorden zijn ontstaan. Als belangrijke bronnen voor spreekwoorden werden genoemd: de Klassieke Oudheid, de Bijbel en de Middeleeuwen. Afl levering 2 gaat nader in op spreekwoorden die dateren uit de Klassieke Oudheid.

De klassieke oudheid als bron voor spreekwoorden

Zoals de titel van deze reeks aangeeft zijn spreekwoorden en gezegden eeuwenoud.

In afl levering 1 is al vermeld dat dit o.a. blijkt uit de ‘Proverbia Communia’, de eerste spreekwoordenverzameling die in Nederland uitkwam in 1480. Blijkens de bronnen waar men voor dit boek uit putte zijn de spreekwoorden zelf van een nog veel oudere datum. Een bron waar men in de 15^e eeuw graag en veelvuldig gebruik van maakte is de klassieke oudheid.

Nog steeds gebruiken wij in ons hedendaagse taalgebruik Latijnse spreuken die voortkomen uit de klassieken zoals bijvoorbeeld het bekende gezegde:

‘Veni vidi vici’ (Ik kwam, ik zag, ik overwon).

In eerste instantie lijkt het misschien alsof deze spreuk voor het eerst gebruikt werd door de Romeinen. We komen hem immers tegen in oude Latijnse teksten. Maar in die klassieke Romeinse geschriften worden ook uitdrukkingen genoemd die afkomstig waren uit de Griekse Oudheid.

Wie weet zijn sommige spreekwoorden en gezegden wel bedacht door een van de drie grote Griekse filosofen uit de klassieke oudheid als Socrates, Plato of Aristoteles. Alhoewel ze natuurlijk ook afkomstig kunnen zijn uit oude mythes en fabels zoals het spreekwoord:

Zwaluw in de vlucht

‘Eén zwaluw maakt nog geen zomer’.

Dit spreekwoord is afkomstig van de Griekse fabeldichter Aesopus. In een van zijn fabels vertelt hij over een man die de eerste zwaluw ziet overvliegen. De man denkt dat de winter voorbij is en het lente wordt. En dus verkoopt hij zijn jas. ‘Die heb ik immers niet meer nodig’, denkt hij. Maar hij vergist zich schromelijk want het wordt koud, heel koud! En ocharm, de zwaluw vriest dood en bijna wacht de man hetzelfde lot, maar dan ...

De les van dit dierenverhaal is duidelijk: de volgende keer denkt deze man er wel twee keer over na alvorens zijn jas te verkopen!

Desiderius Erasmus

Volgens Wolfgang Mieder, die een expert is op het gebied van spreekwoorden, is Erasmus de man die de klassieke Griekse en Latijnse spreekwoorden in Europa heeft helpen verspreiden. Mieder zegt:

“Ik zou niet veel van mijn vergelijkend onderzoek kunnen doen zonder zijn bijdrage. Hij was één van de grootste denkers van de zestiende eeuw en had een ongelooflijke invloed.”

In zijn werk ‘Adagia’ verzamelde Erasmus duizenden Grieks-Latijnse spreuken en citaten.

Erasmus introduceerde de term ‘adagium’ om uitspraken van klassieke auteurs te vergelijken met spreekwoorden uit zijn eigen tijd. Het boek werd voor het eerst gedrukt te Parijs in 1500 en Erasmus bleef er zijn leven lang aan werken. Zijn kennis van schrijvers uit de klassieke oudheid en zijn vele reizen zorgden voor de benodigde inspiratie.

Erasmus was een humanist en net als andere humanisten in zijn tijd waren welsprekendheid en taal voor hem heel belangrijk. Het ging daarbij niet alleen om wat er gezegd wordt maar vooral ook om hoe. Beeldspraak, versiering, stijl en grammaticale structuur waren minstens even belangrijk als de inhoud zelf.

Spreekwoorden waren in die tijd zeer geliefd omdat zij in weinig woorden veel wijsheid bevatten maar ook vanwege hun woordspelingen en taalgrapjes.

De ‘Adagia’ behoorde tot een van de populairste boeken van de 16^e eeuw en doordat het Latijn destijds de voertaal was in heel intellectueel Europa, bleef dat niet beperkt tot onze landsgrenzen. Sommige uitdrukkingen komen dan ook in verschillende Europese talen voor zoals bijvoorbeeld het Nederlandse gezegde:

‘Ziekte komt te paard en gaat te voet’.

In het Engels is dit spreekwoord bekend als : *‘Sickness comes on horseback, but goes away on foot’* . In het Frans zegt men: *‘Les maladies viennent à cheval, en s’en retournent à pied’*. En in het Duits kent men een verwante variant: *‘Krankheit kommt vierspännig und zieht einspännig ab’* (vertaald: ziekte komt met een vierspan en vertrekt met een enkel span).

Het heeft er alle schijn van dat hier sprake is van een gemeenschappelijke voorouder van de uitdrukking in het Latijn.

Enkele veel geciteerde Erasmiaanse adagia zijn:

'Ex umbra in solem educere' oftewel *'Iets uit de schaduw in het zonlicht brengen'* en *'Festina lente'* oftewel *'Haast u langzaam'*

Erasmus schrijft deze uitdrukkingen respectievelijk toe aan Socrates, die de filosofie vanuit de schaduw in het zonlicht zou hebben gebracht en aan een afbeelding uit de tijd van Vespianus van een dolfin die om een anker zwemt. Misschien moeten we die laatste verklaring overigens niet al te serieus nemen omdat dit ook het beeldmerk was van zijn eerste Italiaanse uitgever die hij prijst om zijn behoedzaamheid!

Ook de volgende uitdrukking die Erasmus beschreef wil ik u niet onthouden:

'Quaevis terra patria' oftewel *'Heel de wereld is mijn vaderland'*.

Bibliotheek Rotterdam

Ook dit spreekwoord is van alle tijden, immers de variant *'Heel de aarde is je vaderland'* is nog steeds te lezen op de gevel van de Bibliotheek in Erasmus' geboortestad Rotterdam.

Overigens kun je je afvragen of ook het gedachtegoed van Erasmus nog helemaal van deze tijd is als je leest wat de grote man over vrouwen schreef. Zo citeert hij in zijn 'Adagia' het gezegde: '*Mulierem ornat silentium*' oftewel 'Stilte siert de vrouw'. Daar denken we tegenwoordig toch iets anders over!

Navolgers van Erasmus

Spreekwoorden waren vanouds al in zwang in het rhetorica-onderwijs als hulpmiddel bij het leren argumenteren. Erasmus wees erop dat Aristoteles en andere de grote klassieke redenaars grote overredingskracht toekennen aan spreekwoorden. Hij voerde belangrijke klassieke auteurs op, van wie bekend was dat ze eigen spreekwoordverzamelingen aanlegden. Zo kreeg het gebruik van spreekwoorden nog meer status dan het al had en groeide de 'Adagia' uit tot de standaardgids met vele navolgers waarvan we er hier enkele uitlichten. In 1513 verscheen de spreekwoordenverzameling van Johannes Murmellius: '*Pappa puerorum*'.

Murmellius was een Latijns geleerde en ook actief als schoolmeester. Net als vele andere geleerden uit zijn tijd had hij een grote bewondering voor de klassieken en hij verzorgde een aantal wetenschappelijk uitgaven van klassieke schrijvers. Zijn boeken, en dat waren er tientallen!, hadden vaak een pedagogisch doel, hetgeen ook geldt voor zijn spreekwoordenverzameling die niet voor niets de titel '*Pappa puerorum*' droeg wat letterlijk vertaald 'jongenspap' betekende.

'*De Pappa*', zoals het boek in de volksmond heette, werd gebruikt als een standaardtekst voor scholieren in het eerste jaar dat zij Latijn leerden. Het werk werd tientallen keren herdrukt, zowel in het Duits als het Nederlands, en verspreid onder scholen over heel Nederland alsook in Duitsland en zelfs in Zwitserland.

Schoolmeester met leerlingen

Vergeleken met het werk van Erasmus was het boek van Murmellius heel bescheiden en kende maar weinig 'adagia' (vergelijkingen tussen spreekwoorden en uitspraken van klassieke auteurs) ook al geeft het ons inzicht in het gebruik van spreekwoorden in de 16^e eeuw. Ironisch genoeg kreeg juist het kleine schoolboekje van Murmellius meer invloed dan het zeer uitgebreide werk van Erasmus.

Een andere bekende navolger van Erasmus

is Johan de Brune die meerdere werken schreef over het onderwerp Spreekwoorden.

In tegenstelling tot Erasmus legt hij de nadruk op de ethische oftewel zedelijke strekking van het spreekwoord. Niet voor niets heet een van zijn spreekwoordverzamelingen dan ook: '*Nieuwe wyn in oude le'er-zacken*'. Hiermee benadrukt hij dat spreekwoorden hun oude kracht behouden zelfs als je ze in een nieuwe vorm giet. De Brune ziet spreekwoorden als: 'de wettelike kinders van de wijsheyd'.

Hij geeft ook richtlijnen voor de toepassing. Zo zegt hij dat je een spreekwoord niet al te letterlijk op moet vatten omdat ze soms tegenstrijdig kunnen zijn.

Zo zeg je in de ene situatie: *'t Is beter blood, Als wezen dood.'*

En in het andere geval: *'t Is beter dood, Als wezen blood.'*

(Vertaald: 'Je kunt beter dwaas dan dood zijn' tegenover 'Je kunt beter dood dan dwaas zijn.')

De Brune waarschuwt er ook voor dat spreekwoorden elkaar soms tegen kunnen spreken. Zie de verschillende spreekwoorden over vrouwen uit zijn tijd:

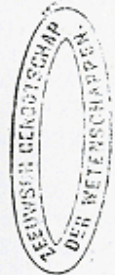
'Vrouwtjes moeten altijd rellen,/t Zijn al beckens, klocken, bellen.'
tegenover:

J. DE BRUNES
NIEUWE WYN
IN OUDE ~~le'er-zacken~~
LE'ER-ZACKEN.

Bevizende in Spreek-voor-
den, t vernuft der menschen,
ende t gheluck van onze Neder-
landsehe Taelt.

40515

TOT MIDDELBVRGH,

By Zacharias Roman, Boeck-ver-
cooper, op den Burght, inden Ver-
guldten Bybel. Anno 1636.

Bundel van de Brune

*'Daer zijn veel deughden in een vrouw,/ Waer deur zy mans bescha-
men zou.'*

Alles hangt af, zo zegt De Brune wijs, van de intentie van de persoon die het spreekwoord toepast en van de persoon of de omstandigheden waarop het spreekwoord slaat.

Wie kent nog spreekwoorden uit de klassieke oudheid?

Het gebruik van spreekwoorden in het algemeen en dus ook de kennis van spreekwoorden uit de klassieke oudheid loopt de laatste decennia terug, met name onder de jongere generaties.

Toch worden spreekwoorden anno 2023 meer gebruikt dan je in eerste instantie zou denken. Hiervan getuigen recent verschenen spreekwoordenboeken zoals:

- Van Dale Spreekwoordenboek, Ton den Boon, 2018
- Van Dale Groot Uitdrukkingenwoordenboek, Hans de Groot (hoofdredactie) e.a.; 2006
- Nederlandse spreekwoorden, spreuken en zegswijzen, K. ter Laan, 2003

Ook de herkomst van oude spreekwoorden blijft mensen van nu interesseren zoals bijvoorbeeld blijkt uit de Nieuwsbrieven van Historiek. In iedere aflevering daarvan wordt een oud spreekwoord of gezegde behandeld waarbij ook ingegaan wordt op de herkomst. Regelmatig passeren daar ook uitdrukkingen uit de Klassieke Oudheid. Historiek kent ook een reeks artikelen over uitdrukkingen uit de literatuur, waarvan een apart deel is gewijd aan gezegden die stammen uit de Oudheid. Op hun website is ook een uitputtende lijst van historische uitdrukkingen te vinden. Een mooi voorbeeld hieruit is het spreekwoord:

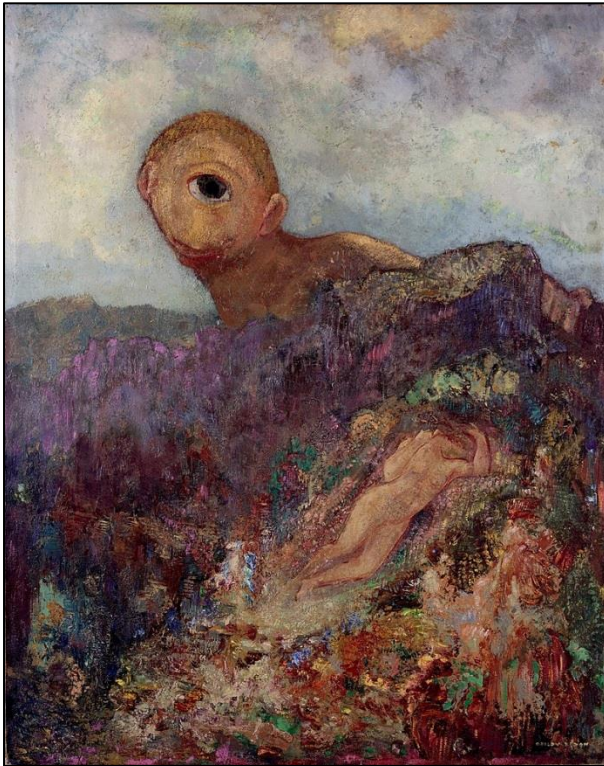
'In het land der blinden is eenoog koning '.

We zeggen dat een beetje spottend als iemand wel iets van een onderwerp weet, maar daar niet echt deskundig in is. Deze uitdrukking wordt heden ten dage nog volop gebruikt.

We treffen de uitspraak zowel aan in Griekse als in Latijnse geschriften, als in de Spreekwoordenverzamelingen uit de Middeleeuwen, maar we weten niet precies waar het vandaan komt. Wel weten we dat eenogen, oftewel cyclopen, in de mythologie van de Grieken en Romeinen een grote rol spelen, maar of het daar verband mee houdt is niet duidelijk.

Het lijkt erop dat het gezegde via het Latijn van de Romeinen naar

Wikipedia, schilderij cycloop van Odilo Redon

de rest van Europa is verspreid, het bestaan ook niet alleen in het Nederlands maar ook in het Engels, Frans en Duits.

Ik sluit dit artikel af met de overtuiging van Ton den Boom, schrijver van diverse spreekwoordenboeken, dat we spreekwoorden zullen blijven gebruiken zolang de behoefte blijft bestaan om oude levenswijsheden met elkaar te delen.

Maria van Deutekom, oktober 2023

Geraadpleegde bronnen:

- 'Volkscultuur of humanistencultuur', Mark Meadow, website Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse letteren, DBNL.org
- 'Dit wist je nog niet over spreekwoorden en gezegden', artikel Maaïke de Boer, Website Wijzer over de basisschool,
- 'Waar komen spreekwoorden vandaan?', Marloes Zandbergen, maart 2017, website Scientias.nl
- 'Zegswijzen en uitdrukkingen uit de literatuur', deel Oudheid, reeks van Girbe Buist, Website Historiek
- Adagia Erasmus, Website Wikipedia,
- Lijst Historische uitdrukkingen, Website Historiek
- Spreekwoorden als bouwstenen, Paula Koning, Site DBNL

Verslag Werkgroep Kleinood Dinsdag 1 augustus 2023

De werkgroep Kleinood is in 2006 opgericht door Theo van de Loo. De doelstelling was en is om jaarlijks op de feestdag van Sint Petrus Banden een (klein) historisch onderzoek in Oirschot te doen en daarvan een verslag te sturen naar het bestuur van de Heemkunde kring. In het archief van de Heemkundekring zijn deze verslagen terug te vinden. Dit jaar was het thema: de kapel van de Heilige Eik en het Maria-altaar in de basiliek.

Zoals sinds jaar en dag kwamen we samen bij Josée en Frits Speetjens in de Molenstraat, waar Frits nog wat vertelde over de geschiedenis van hun huis en de beroemde eerste bewoner, Jan Daems van Nuenen, die we die dag nog een keer zouden tegenkomen. Voorzitter Wim van den Biggelaar verwelkomde de leden en dankte Fris en Josée voor hun gastvrijheid. Helaas waren er enkele afmeldingen, maar die dag hadden we toch 14 deelnemers.

Na de ontvangst fietsten we naar de Heilige Eik, dat wil zeggen: de meesten. Een paar gingen per auto. De ouderwetse, niet-ondersteunde fietsers moesten hard werken om de e-bikers bij te houden. Bij de Eik aangekomen vertelde Toon Schilders als dorpsgidis het verhaal van de Eik, van het beeldje dat drijvend tegen de stroom in de Beerze werd gevonden en de geschiedenis van de kapel die naar aanleiding daarvan werd gebouwd. Daarna vertelde Frits het verhaal van de vier gotische zuilen, oorspronkelijk uit de basiliek, die na de

instorting van de toren in 1904 werden toegevoegd bij de uitbreiding van de kapel.

Op de kapitelen van de zuilen staan wat mannenkoppen: ‘takkenmannetjes’ werden ze genoemd, met bladeren en takken in plaats van haren en baard. Ze komen al sinds de late middeleeuwen voor als decoraties met name in kerken, maar hun oorsprong ligt in de niet-christelijke folklore. Omdat ze in Groot Brittannië veelvuldig voorkomen gebruiken we de laatste tijd de term ‘*green man*’. Ze symboliseerden de kracht van de aarde en de cyclus van leven, dood en hergeboorte. Tegenwoordig staan ze ook symbool voor de noodzaak om zorgvuldiger met de aarde om te gaan en worden ze omarmd door de ecologische bewegingen. Men zegt dat de bij ons veel voorkomende cafénaam ‘De Wildeman’ dezelfde oorsprong heeft, maar dat die dan samengaat met de figuur van Hercules.

Ook oud-pastoor Leendert Spijkers gaat in op de 'green men', die door de kunstenaar Mark Mulders zijn verwerkt in de gebrandschilderde ramen bij de trappisten in Berkel-Enschot. De groene man zal ook te zien zijn in de drie ramen van Mark Mulders die eerdaags de doopkapel zullen gaan sieren: een project waarbij Leendert zeer betrokken is.

Ook aandacht voor het barokke altaar, afkomstig uit de schuilkerk die stond op de hoek Nieuwstraat-Gasthuisstraat-Spoordonkseweg en waar de katholieke Oirschottenaren ter kerke gingen tussen 1650 en 1800, toen het protestantisme staatsgodsdienst was en de katholieken hun geloof niet in de openbaarheid mochten belijden. Het zou zijn gemaakt door Walter Pompe. Een soortgelijk altaar, dat heeft gestaan in de straalkapel van Gilde Sint Sebastiaan in de basiliek, staat tegenwoordig in de kapel van klooster Blijendael van de Karmelietessen in de Nieuwstraat, waar dagelijks nog de laatste zusters

bidden. Dat altaar is eigendom van de Parochie Odulphus van Brabant.

Buiten aan de Beerse kant stond tot de jaren '60 een z.g. 'rustaltaar' dat gebruikt werd tijdens processies en er was ook een buiten-preekstoel. Bij de kapel horen nog meer bezienswaardigheden. Daarom gaat het gezelschap naar een grotachtig bouwsel met daarin een Pieta (een beeld van de gestorven Christus in de armen van zijn Moeder Maria). Het is gebouwd van grillige afvalstenen. Aan de achterzijde zit een bijzondere steen met de tekst: "*Pastoor-Deken Franken, 1886 - 1911*". In 1911 vierde Deken Franken zijn 25-jarig priesterschap. Ook is er een kleine Antoniuskapel, maar daarover is minder bekend.

Vervolgens keren we terug naar Oirschot dorp, naar de basiliek en het Maria-altaar. Daar vertelt Frans van Haaren het verhaal zoals hij dat doet voor bezoekersgroepen als gids van Visit Oirschot (voorheen VVV).

Daarna geeft Leendert nog een toelichtingen op de ontwerptekeningen van de glas-in-loodramen in de transepten, die wellicht omstreeks 1930 in deze kerk zijn gemaakt maar bij de brand aan het einde van Tweede Wereldoorlog zijn vernield. Ze hangen rechts van het Maria-altaar.

Voorzitter Wim wist nog een nieuwtje te vermelden. Het Maria-beeldje staat op een troon. Die hoorde oorspronkelijk niet bij het altaar. Het beeld stond eerst op een barokke troon tegen een pilaar, halverwege de noordelijke zijbeuk. In 1916 kwam het op dezelfde plaats op een neogotische troon te staan.

Kort daarna is deze troon gedeeltelijk verwerkt in het neogotische Maria-altaar dat toen in de noordelijk transept stond. Na de oorlog is het altaar van Maria verplaatst naar de zuidertransept, waar het nu nog staat. Het inbouwen van de troon voldeed niet helemaal aan

de verwachtingen; er is dan ook enkele malen met twijfelachtig succes aan gesleuteld. Zie ook de foto met de neogotische troon in Oog op Oirschot op blz. 165.

Daarna vertelt Wim het volgende over de kapel van de H. Eik, die in 1854 op de oude fundamenten werd gebouwd. Volgens de omschrijving van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed had de oude kapel

ooit een torentje. Maar waar haalt de Rijdsdienst dit vandaan? Volgens Wim zijn er voor zover nu bekend zeker drie afbeeldingen waar een torentje te zien is:

1. Op een prent van Guillaume Collaert, gemaakt omstreeks 1645, staat in het linker bovendeele een kapel met een torentje. Deze prent

staat o.a. in het onlangs uitgekomen boek van René Meeuwissen, *'In den Eyck tot Oirschot'* op blz. 86.

2. De altaar tombe van het Maria-altaar heeft rechtsonder een paneel met kanunnik Jan Daems van Nuenen, die in 1606 een nieuwe kapel bouwde. Op de tombe heeft deze bouwer een tekening op zijn schoot van een kapel met torentje.

3. En als je wat door de knieën gaat kun je zien dat de daar afgebeelde kapel, deels verscholen, inderdaad een torentje heeft.

Voor de (meeste) aanwezigen was dit nieuw!

Na het aanhoren van al deze wetenswaardigheden was de dorstlustigheid van de leden van de werkgroep Kleinood van dien aard, dat men zich spoorslags naar een terras begaf, alwaar de jaarlijkse Kleinood reis, na dankzegging aan de voorzitter, voldaan kon worden afgesloten.

Willem van de Biggelaar en Arthur de Vries

Samenwerking Stoelenfabrikanten in Oirschot
Periode 1919 tot 1947

**Inventariseren en conserveren van het erfgoed van de
 stoelen- en/of meubelindustrie van Oirschot. Afl 3**

In 1926 heeft de Trust het moeilijk. Door de gewijzigde Belgische valuta is de kracht van de buitenlandse concurrentie toegenomen.

Pryslyst per 1 Augustus 1926 inv. n. 17.

Schommelstoel	No. 1	16,40
Hooge leunstoel	No. 2	11,65
Lage leunstoel (boeren)	No. 3	5,80
Ronde " "	No. 4	6,35
Platte " "	No. 5	5,55
Driespindel 50 c/m	No. 6	2,40
Vierspindel " "	No. 7	2,60
{ Voor iedere 10 c/m of gedeelten hier- van hooger, wordt de prys met 20 ct. vermeerderd		
Gebogen kap	No. 8	3,70
Salonstoel 1ste soort	No. 10	3,70
" " 2e " "	No. 9	3,20
Hooge Kinderstoel	No. 11	3,90
Lage " "	No. 12	2,40
Boeren Kinderstoel	No. 13	3,70
Hobbelpaardje	No. 14	3,90
Krukje 50 cM.	No. 15	2,10
" " 60 " "	" "	2,35
" " 70 " "	" "	2,65
Kantoerstoel 75 cM.	No. 16	6,35
" " 85 " "	" "	6,90
Canapébanc, lattenbank	No. 20	1½ M. 23,80
" " " "	" "	2 M. 26,45
Gewone bank (platte) yzeren pooten	1½ M. No. 21	13,25
" " " "	2 M " "	14,80
Spindelbank 1 M.	No. 22	10,60
" " 1½ M	" "	15,90
" " 2 M	" "	18,55
Tafels (zacht hout) 85 x 60	No. 23	7,40
" " idem 100 x 70	" "	9,—
" (iepenhout) 85 x 60	" "	9,—
" (idem 100 x 70	" "	11,10
" (zacht hout) 85 x 60	Bierkast No. 24	10,60
" idem 100 x 70	" " "	12,70
" (iepenhout) 85 x 60	" " "	12,70
" idem 100 x 70	" " "	15,90
" { zacht hout } Rond 1 M.	No. 26	15,90
" { iepenhout } " " "	" " "	21,20
Kruistafel (zacht hout) 85 x 60	No. 25	10,60
" " " " 100 x 70	" "	12,70

Korting voor winkeliers 15 %

Daardoor stijgt de interne onrust en is het moeilijk om de gemoederen bijeen te houden. De accountant doet een dringend beroep op de leden. Overigens is de omzet wederom toegenomen. In 1927 spreekt men niet meer over de Prijzen-trust maar over de Prijzen-combinatie. Het blijkt dat er nog steeds last is van de Belgische crisis en er is erg veel wantrouwen en achterklap onder de leden. De accountant dringt er op aan niet te besluiten de combinatie op te heffen. Echter In juni 1927 besluit de combinatie de trustprijzen en condities van 1 juli tot 31 oktober buiten werking te stellen . De accountant kondigt aan na half september bij notaris Stassen een vergadering te organiseren. Of die vergadering wel of niet doorgegaan is, is niet meer te achterhalen.

Echter in februari 1928 vindt er wel een vergadering plaats bij Notaris Stassen om een voorstel te bespreken dat door een commissie van drie leden is opgesteld. Het zou als prijzenstuw dienen en tevens zouden de voorraadhoogten kunnen worden beheerst. Nu wordt gesproken over de Meubelcombinatie. Met de vaststelling van deze nieuwe overeenkomst komt de Trustovereenkomst te vervallen. Parallel aan de activiteiten van de Meubelcombinatie wordt de RK Vereeniging van Fabrikanten van Oirschotse Stoelen weer opgestart met het kiezen van een nieuw bestuur: J. Nuijens voorzitter, C. van Leuven Secretaris en J. Erven Penningmeester. Waarschijnlijk is de aanleiding dat de Bond van Meubelmakers zich weer meldt, om te praten over loonsverhoging. Besloten wordt dat daar niet op zal worden ingegaan. Ook wordt door de geestelijk adviseur bepleit het personeel in staat te stellen om de Feestdagen die officieel zijn afgeschaft te kunnen vieren omdat dat de wens van de bisschop is. Besloten wordt daarmee in te stemmen mits die dagen op een ander moment worden "ingehaald". Er wordt een boete ingesteld voor leden die zonder kennisgeving niet op de vergadering verschijnen. Het valt op dat H. Meeuwis zich vaak niet afmeldt.

Er blijkt in die periode een slepend conflict te zijn met het bestuur van de werkliedenvereniging. Regelmatig komen brieven binnen, die men besluit niet te beantwoorden. Vervolgens lijken er tot 1932 geen vergaderingen van de Vereeniging meer te zijn geweest. Eind 1932 wordt de Oirschotse Stoelenfabriek als lid toegelaten. Nu waren zij eigenlijk al lid, maar volgens de notulen leek het lidmaatschap van Meeuwis niet meer te bestaan. Maar Meeuwis kwam weer op deze manier in de Vereeniging, nu in de persoon van P. Meeuwis. Hij wordt vergezeld door L. Verschuren, die ook het woord voert. Waarschijnlijk was P. Meeuwis toen 33 jaar. Al snel pleit Verschuren voor een prijspolitiek. Echter wil de vergadering daar niet aan op dit moment.

— Een conflict in de meubel-industrie te Oirschot. Te Oirschot is een staking uitgebroken in de meubelfabriek der firma Erven & Co., naar aanleiding van een loonsverlaging van 15 %. De staking omvat vijftien arbeiders en staat onder leiding van den R. K. Houtbewerksbond St. Anthonius.

Van de zijde van den Bond van Meubelfabrikanten te Oirschot — er zijn zeven meubelfabrieken in die plaats — wordt uitsluiting aangekondigd, wanneer de staking niet spoedig is geëindigd. Bij het conflict zullen dan betrokken zijn alle meubelfabrieken, behalve de Hollandsche Stoelen- en Meubelindustrie en de fabriek van de firma Meeuwis & Co.

Gooi en Eemlander 1933

In 1936 wordt door de Vereeniging een vaktekenschool gesticht. De opleiding zou 5 jaar moeten duren. De lessen worden gegeven in het Bondsgebouw. De gemeente subsidieert de opleiding. Het lesgeld wordt voor 50% betaald door de werkgever. Ook niet werknemers kunnen deelnemen. Er worden twee leraren aangetrokken,

E. van Mastrigt uit Eindhoven en C. Jongbloets uit Oirschot. Na afloop van de tekenles wordt op verzoek van de pastoor nog een half uur godsdienst gegeven door één van de kapelaans.

Begin 1937 wordt de cao opgezegd. Men vond dat de lonen te hoog waren. Daarop meldde zich de vakbond voor overleg en na overleg besloot men een nieuw contract met de bond af te sluiten.

Op uitnodiging van de Burgemeester vond op het gemeentehuis een gesprek plaats, waarbij de leden een voorlichting kregen van het

Economisch Technologisch Instituut te Tilburg. Op 25 mei 1938 is er weer een vergadering van de Vereeniging. Op de agenda staat een rapport over de Oirschotsche Stoelenindustrie geschreven door dit I-instituut.

De conclusie van het rapport is in hoofdzaak dat er te weinig commercie rond de stoelen is gebouwd en er dus beter en anders moet worden verkocht. Zij pleiten voor één gemeenschappelijk verkoopkantoor. Een architect zou nieuwe modellen kunnen maken; die producten zouden dan via dat verkoopkantoor kunnen worden verkocht. En de leden zouden dan bij het verkoopkantoor moeten inschrijven En dat laatste ziet de meerderheid niet zitten. Dus er wordt een systeem bedacht om de orders "eerlijk" te verdelen en niet aan te besteden. Men wil het een jaar gaan uitproberen de plannen van het centrale verkoopkantoor gaan niet worden uitgevoerd. Men vindt het riskant en te kostbaar.

Begin 1939 komt Meeuwis met het verzoek van een uniforme prijsregeling. En Erven stelt voor alle Oirschotse modellen in één fabriek te maken, waar de anderen ze dan kunnen kopen tegen een minimumprijs. Uiteindelijk worden deze voorstellen op de lange baan geschoven en onder de leden heerst weer veel wantrouwen. In maart verschijnen tot ergernis van de rest Meeuwis en Erven niet. Besloten wordt voorlopig niet te vergaderen tot iemand het nodig vindt.

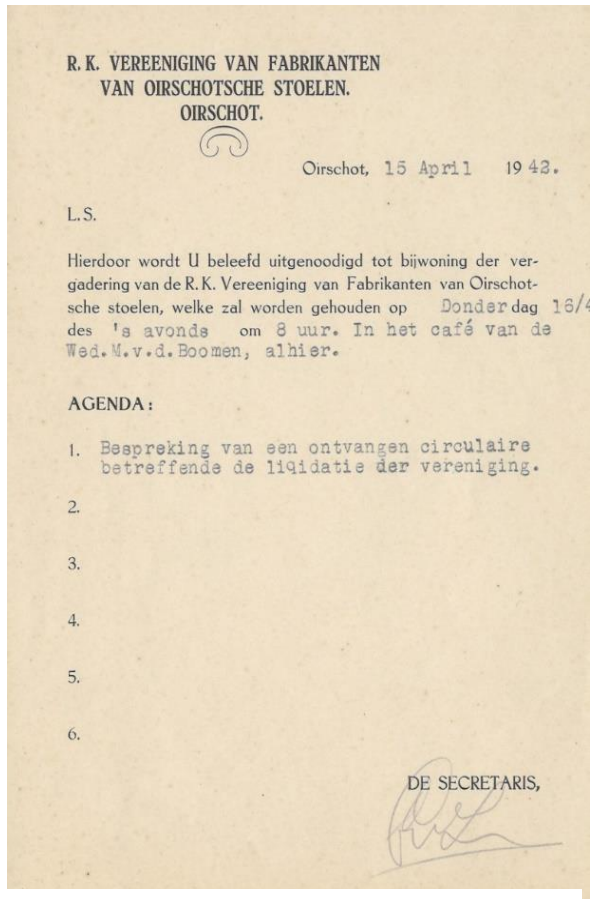
In september 1939 komt men weer bijeen. Erven en Meeuwis zijn afwezig. Behalve wat huishoudelijke zaken komt aan de orde het nieuwe cursusjaar van de Avondtekenschool. Inmiddels is het Nederlandse leger gemobiliseerd en is het leslokaal in het Bondsgedebouw niet meer beschikbaar omdat het door het leger wordt gebruikt. Tevens blijkt de assistent leerkracht te zijn gemobiliseerd. De voorzitter zal zorgen dat deze problemen worden opgelost. Ook wordt gesproken over het werken tijdens de Kermis. Men besluit dat eenieder dit met de eigen medewerkers moet bespreken. De

geestelijk adviseur vraagt zich af of er in het kader van de oorlogsdreiging beter zou moeten worden samengewerkt.

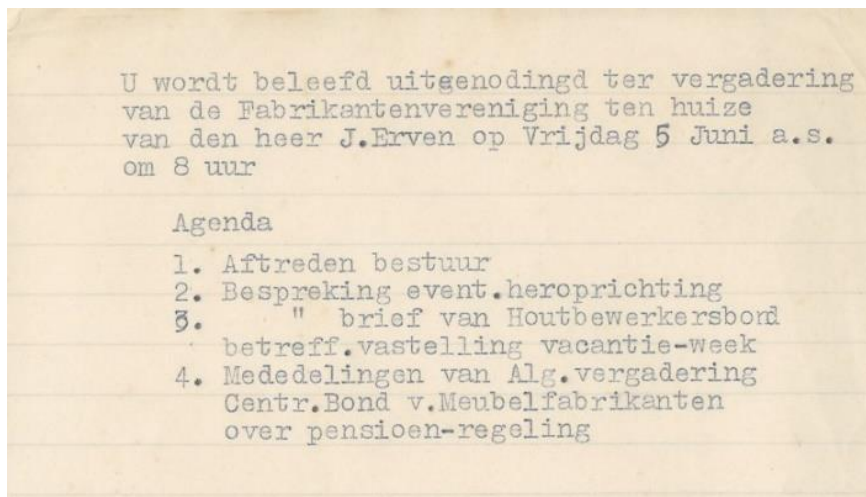
Eind 1939 is er weer overleg . C. van de Ven (oprichter van de latere meubelfabriek Schoonoord) vertegenwoordigt Erven & Co. Er komt een verzoek van de Bond St Antonius van Padua om aan de arbeiders een duurtetoeslag toe te kennen. Men besluit hiermee in te stemmen: 5% met een maximum van fl. 1 per week.

Oirschot is inmiddels bezet door de Duitsers als de Vereniging weer bijeenkomt in Oktober 1940. Er ligt een

verzoek van de Bond om de duurtetoeslag te verhogen van 5 naar 10 %. Aanvankelijk was men niet voor, maar toen bleek dat Erven die verhoging al had ingevoerd "buiten de fabrikantenvereniging om" stemde men toch voor, behalve de heer Bentinck (Tret). Voorts meldt Erven dat er een Centrale Arbeidsovereenkomst in de maak is, die gaat leiden tot hogere lonen. Besloten wordt dat er zal worden

gepleit voor een uitzondering voor Oirschot vanwege ligging etc.
Lees dus minder of geen verhoging.

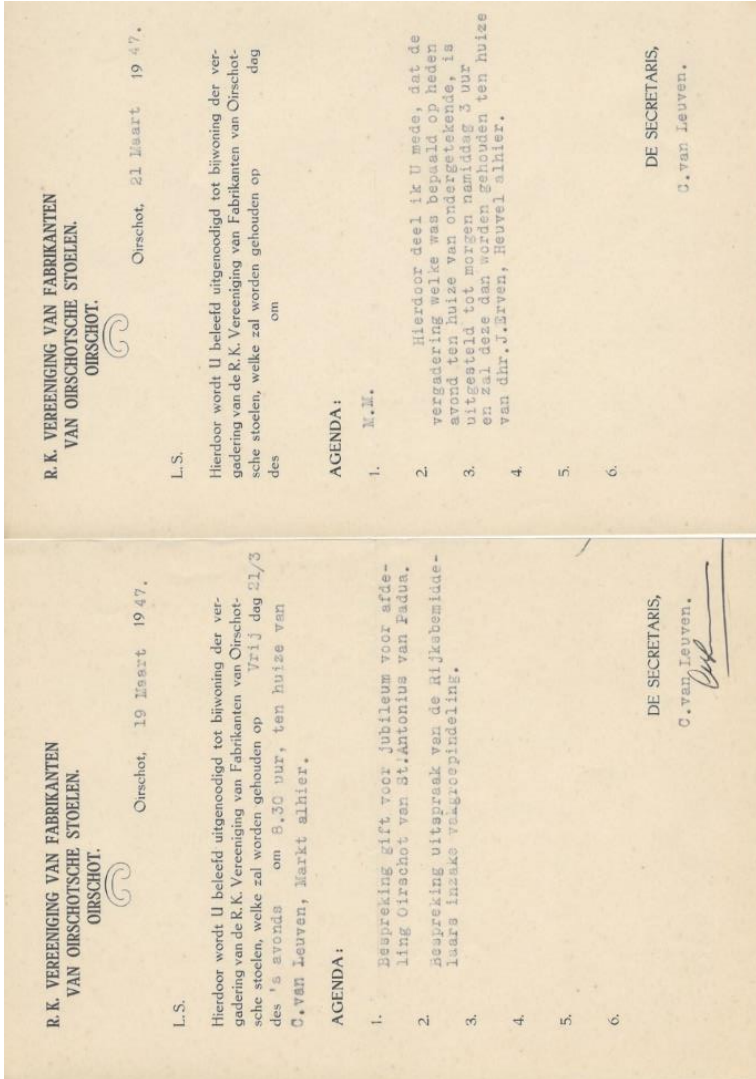

In augustus 1941 wordt vanuit de Vereeniging besloten om aan het personeel enige (3 1/2 dag) vakantiedagen toe te kennen.

In de laatste genotuleerde vergadering van 16 april 1942 zijn aanwezig: de heren Nuijens, Bentinck en C. van Leuven. Er blijkt een circulaire te zijn ontvangen: no 183 d.d. 10 maart 1942 van de Bedrijfs-groep Houtindustrie met een afschrift van een circulaire van de Hoofdgroep Industrie d.d. 13 Februari 1942 betreffende "*de liquidatie van bestaande vereenigingen*". Op grond daarvan besluiten de heren de RK Vereeniging van Fabrikanten van Oirschotse Stoelen op te heffen met de constatering dat er nog een batig saldo rest van fl 0,77 , waarvoor nog geen bestemming is.

Het lijkt er op dat er toch nog een clandestien overleg is geweest in de oorlog, omdat het briefhoofd niet is gebruikt en er geen afzender onder staat.

In 1947 wordt er een vergadering uitgeschreven en de agenda doet vermoeden, dat de Vereeniging toch weer haar activiteiten heeft opgepakt. In een vervolgonderzoekje zullen we kijken of daarover zaken zijn terug te vinden.

Ouwfiepen

De redactie van “van den Herd” is continu op zoek naar kopij voor ons verenigingsblad. Nou is een verenigingsblad niet alleen bedoeld om te lezen, maar ook om daarin te schrijven. En juist aan dat schrijven schieten we als heemleden tekort. Het gaat daarbij niet alleen om hoogdravende literaire taalkunstwerken, maar juist om aansprekende alledaagse opstellen, die iets toevoegen aan onze heemkennis, die zo belangrijk is voor het behoud van ons culturele erfgoed, waarop Oirschot zo trots is en op alle mogelijke manieren op de kaart wil zetten.

Ik wil met de titel ‘*Ouwfiepen*’ iedereen uitdagen om ook eens iets te schrijven voor “van den Herd”. En de titel zegt het eigenlijk al: ‘*ouwfiepen*’ is verhalen vertellen, soms op beleving gebaseerd, dan weer met een korreltje zout te nemen of zelfs volledig gefantaseerd. En dan heb ik het over de werkwoordvorm, maar ‘*ouwfiepen*’ kunnen ook personen, zelfs heemleden zijn, die “van den Herd” vol gaan schrijven.

Trouwens een fiep is een kunstspeen, waarmee velen van ons ooit gevoed zijn en die tegenwoordig als geluiddemper dienstdoet bij ‘jankende jong’ [huilende kinderen].

Laat ik om de strekking van deze inleiding te verduidelijken een voorbeeld geven.

In Oirschot likt een kraan en lèkt een hond door je gezicht. Je schuopt iemand tegen zijn of haar schenen en met een schup [spade] spaai [spit] je je tuin om. Als je klaar bent zet je de schup in de schop [schuur].

Wij schrijven mundje met een d als we het over mondje hebben en net als iedereen in Nederland met een t als het over een muntstuk gaat. Sinterklaasinkopen doen noemen wij klotteren en als het glad is kun je slipperen [glijden].

Hier is ook alles van iedereen. Wij hebben het niet over mijn moeder of vader, maar over ons moeder en onze vader en onze Kees en ons

An. Zelfs ons moeder zegt als ze het over haar man heeft: ‘onze Toon’.

Wil je het geslacht van een zelfstandig naamwoord weten? Vraag het je dan in het dialect af. Daar hebben wij het over un vrouw en unne man of un miens [vrouw] of unne miens [man]. Een herenfiets is net zo onzijdig als een damesfiets, want voor ons is het un herenfiets en un damesfiets en dat komt omdat je bij een fiets pas weet of het een herenfiets is als deze met een stang is uitgerust. We zeggen ook altijd un kiendje [kindje], maar daarentegen hebben wij het over unne baby, dat in dit verhaal suggereert dat het een jongen is en om dat zeker te weten moet je toch iets meer informatie hebben.

Wat wel zeker is is dat Bests blek [blik] rammelt, waarmee we Bestse hoogmoed willen typeren en dat uit Best geen goeie wind komt weten we ook zeker. Zoals Best zo’n 200 jaar geleden niet zonder Oirschot kon, zo zal Oirschot in de nabije toekomst niet zonder Best kunnen.

Nou gè!

Henk van Toon van Driek van Joste

De Latijnse school van Oirschot (artikel 3/ deel 1)

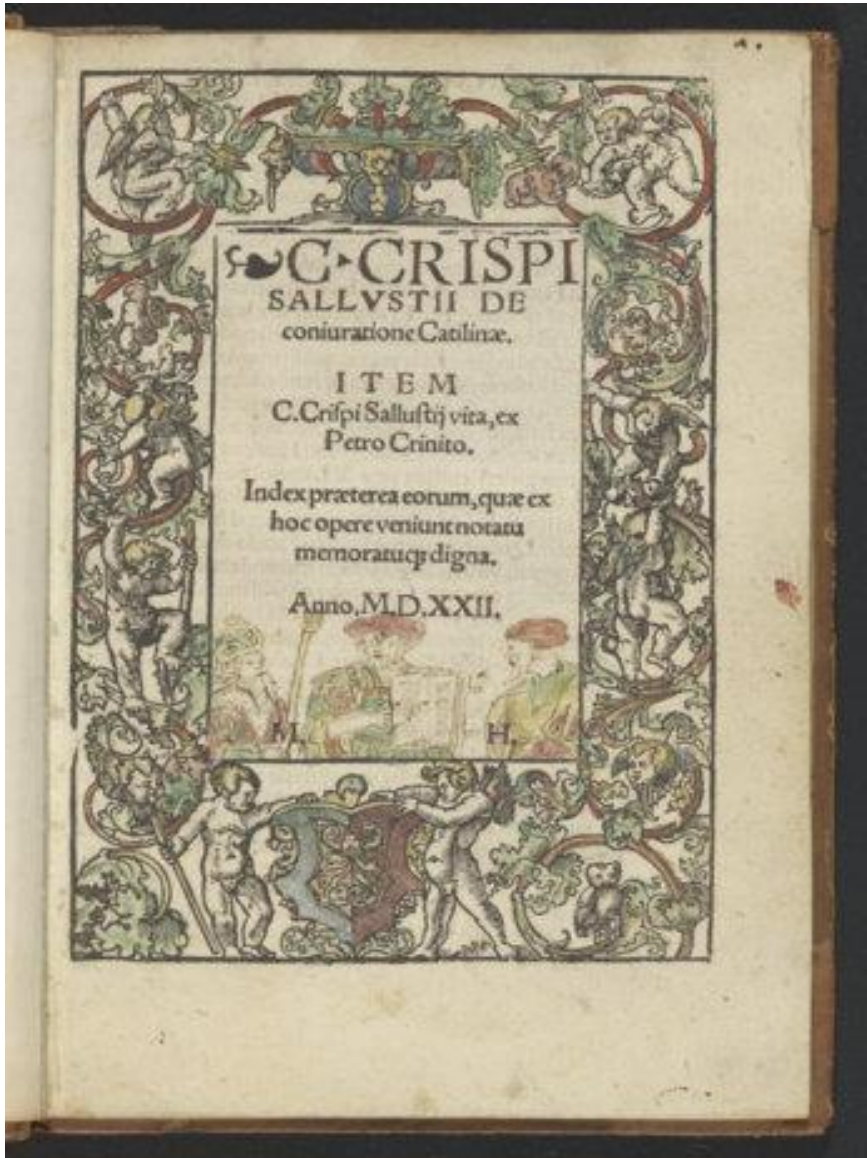
In artikel 1 van deze reeks beschreven we de oorsprong van de Latijnse school in het algemeen en in Oirschot in het bijzonder. In deel 2 volgde de dagelijkse gang van zaken in de 16de-17de eeuw. In deze derde aflevering volgt het slot.

Bij dit alles kan niet voldoende benadrukt worden hoe weinig we eigenlijk specifiek van de Latijnse school in Oirschot wéten. In feite weten we nagenoeg niets. Er zijn geen leerlingenlijsten bewaard gebleven, geen boeken, geen schoolprogramma's, geen lijsten van rectoren en leraren. We moeten het doen met enkele schaarse documenten uit de 17de eeuw en met wat we in het algemeen over dit type onderwijs weten en dat laatste voorzichtig toepassen op Oirschot.

Het Latijnse onderwijs in de late middeleeuwen

Vóór ca. 1600 weten we eigenlijk maar één ding: in de kapittelstatuten van 1293 wordt een school vermeld. Als de Latijnse school dan rond 1600 in de archieven opduikt constateren we dat de school nog steeds afhangt van het kapittel (net als die van grote broer 's-Hertogenbosch en van Hilvarenbeek). Dat is op zich opmerkelijk, want in de late middeleeuwen en uiterlijk in de 16de eeuw gaat het toezicht op de meeste Latijnse scholen in den lande van het kapittel van de hoofdkerk over op het stadsbestuur. De kapittelscholen worden stadsscholen. In de Meierij van 's-Hertogenbosch lijkt daar dus geen sprake van. Dat betekent dus ook dat de scholaster van het kapittel formeel bevoegd was voor het toezicht op de school en de benoeming van de rector. In appendix 1 wordt een lijst gegeven van de met naam bekende scholasters van het Oirschotse kapittel.

Handschrift met de werken van Sallustius uit het bezit van Jan Crabbe.
(Brugge, ca. 1480)
(Brussel, Koninklijke Bibliotheek van België, ms. II 7842, f. 4r)

Daarnaast moet zich buiten het eigenlijke Latijnse onderwijs in de late middeleeuwen ook een vorm van onderwijs hebben ontwikkeld dat in de volkstaal gegeven werd en zich beperkte tot lezen, schrijven en wellicht wat elementair rekenen. Als er in de 16de eeuw sprake is van een school in Best vóór daar in 1553 een eigenlijke parochie tot stand kwam, dan moeten we niet denken aan Latijns onderwijs, maar aan de volkstaal, dus het Nederlands. In feite zien we dus een verschuiving waarbij het elementair onderwijs in de volkstaal werd gegeven en aan aanzienlijk meer leerlingen werd verstrekt dan dat eerder het geval was, toen de school ten nauwste verbonden was met de kerken van kloosters, kathedralen en kapittels. In de laatst genoemde centra ging de Latijnse opleiding in feite over van een lagere of basisschool naar een middelbare school, al moeten we deze termen met de uiterste voorzichtigheid hanteren, want elke vergelijking met ons huidige schoolsysteem is eigenlijk uit den boze. Vandaar ook dat de Latijnse scholen alleen in de centrumplaatsen te vinden waren, met andere woorden in de steden en dus ook in de Kempische landstadjes zoals Geel, Herentals, Turnhout, Brecht, Hilvarenbeek, Sint-Oedenrode, Eindhoven en Oirschot.

In het licht van deze ontwikkeling is het ook te begrijpen dat de burgerlijke overheid, het bestuur van de dorpen en steden dus, probeerde om meer greep op het onderwijs te krijgen en dat het toezicht langzaam naar de wereldlijke macht verschoof. Overigens zouden de Kempen in deze periode, 15de en eerste helft 16de eeuw, hun historische en culturele bloei beleven: dat vertaalt zich dus ook in het schoolwezen.

Ook in Oirschot constateren we in de 17de eeuw dat de Latijnse school in wezen uit twee afdelingen bestaat, de volkstalige voor het elementair onderwijs en de eigenlijke Latijnse school. We weten niet sinds wanneer die toestand gold, maar er is geen reden om a priori een afwijkende ontwikkeling aan te nemen.

Wat meer specifiek het Latijnse onderwijs betreft, is er wel een belangrijke ontwikkeling te bespeuren, die op de vorm van het onderwijs de grootst mogelijke invloed zou uitoefenen. Vanaf de 13^{de}

eeuw zien we een aantal ontwikkelingen die tegelijkertijd plaatsgrijpen, wellicht door elkaar beïnvloed zijn en elkaar versterken, zonder dat dit precies te ontwarren is. We constateren dat het onderwijs zelf meer en meer wordt gegeven op basis van enkele handboeken en dat de eigenlijke lectuur van de klassieke auteurs (dat altijd de basis van het leren van het Latijn was geweest) onder druk staat, zo niet verdwijnt. In plaats daarvan bestudeert men stijlhandboeken die meestal worden aangeduid met de benaming *ars dictaminis*. Voor het eigenlijke elementaire taalonderwijs diende vaak het *Doctrinale* van Alexander de Villadei dat al in de eerste aflevering genoemd is. Daarin werd de grammatica in de vorm van Latijnse verzen aangeboden: verzen zodat de leerlingen het gemakkelijker uit hun hoofd konden leren, maar tegelijk werd het een heksentoer om deze regels in die verzen te verwoorden en ze nog enigszins begrijpelijk te houden.

Tegelijk zien we dat het Latijn zich in bepaalde domeinen terugtrekt en dat het gebruik van de volkstalen zich in heel Europa uitbreidt. Het Latijn weet zich te handhaven in een deel van de administratie (de Bossche schepenen blijven erg lang Latijn gebruiken, waar de Oirschotse al veel eerder op het Nederlands zijn overgeschakeld), het recht, de Kerk en de wetenschap. De laatste kwam in de late middeleeuwen voornamelijk tot bloei aan de universiteiten waar het Latijn de normale taal was. Het Latijn bleef in deze periode ook de voornaamste internationale taal in Europa, al valt de invloed van het Frans in de adellijke kringen niet te onderschatten. Tot de weinige klassieke Latijnse teksten die zich konden handhaven, horen de *Disticha Catonis*, een verzameling moralistische spreuken die (ten onrechte) op naam van Cato de Oude († 149 v.Chr.) circuleerden. De eenvoudige moraliserende aard van de verzen maakte er een gedroemd schoolboek van.

Daarentegen verdween het Latijn geleidelijk als echt literair instrument: de bloeitijd van de middeleeuws-Latijnse literatuur situeert zich in de 12de eeuw, niet in de eeuwen daarna. Vanaf de 12de-13de eeuw zal juist de literatuur in de volkstaal opbloeien. Er ontstaat dus

een soort taakverdeling waarbij beoogd publiek en aard van de materie tot de keuze van de taal leiden. Net zoals dat tegenwoordig het geval is: Engels voor internationaal bedoelde publicaties, Nederlands voor wat op beperktere schaal verspreid wordt.

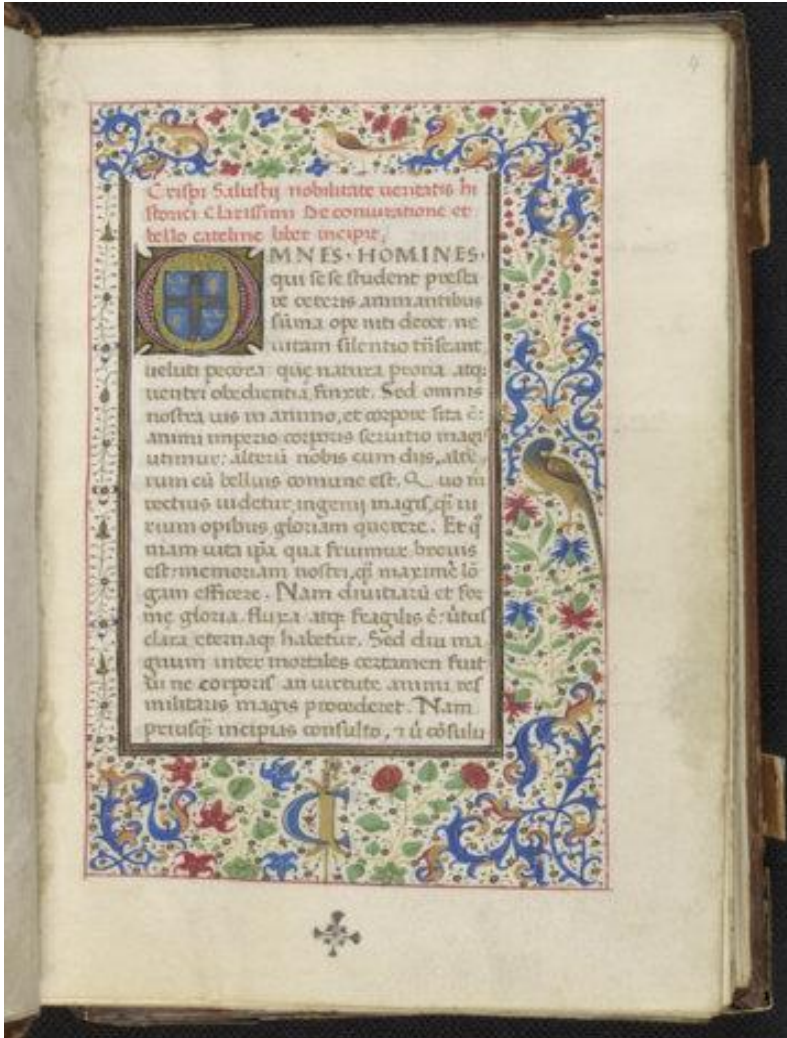
Door deze dubbele ontwikkeling wordt het Latijn meer en meer een jargon waar vaktermen de duidelijkheid beginnen te overwoekeren. Juridische en wetenschappelijke teksten zijn zelden bekend om hun literaire schoonheid... Ook op het terrein waar het Latijn zich naast de volkstaal weet te handhaven, nl. bij devotionele teksten, zien we een interessante ontwikkeling. Hier valt het namelijk op dat het Latijn beïnvloed wordt door wendingen uit de verschillende volkstalen. Zulks is ook te zien in het bekendste Latijnse werk van deze periode, de *Imitatio Christi*, dat vermoedelijk door Thomas a Kempis in Zwolle geschreven werd: het Latijn bevat tal van uit het Nederlands letterlijk vertaalde wendingen, zgn. neerlandismen. Van dit werk bezit de Koninklijke Bibliotheek in Brussel overigens een exemplaar dat door de auteur zelf gekopieerd is (een zgn. autograaf), ms. 5855-61.

De opkomst van het Humanisme

Juist tegen deze ontwikkelingen zal verzet komen. Dat begint in Italië in de 14de eeuw, waarna het zich in de 15de eeuw volledig zal ontplooiën en vanaf ca. 1490 ook in de Nederlanden aan zijn opmars zal beginnen. Er zijn overigens weinig begrippen zo onduidelijk als 'Humanisme', al was het alleen maar omdat er een moderne levensbeschouwelijke stroming met die naam bestaat die niets met het historische Italiaanse Humanisme te maken heeft. In de oorspronkelijke betekenis gaat het om de taalkundige en literaire stroming die het Latijn van de late middeleeuwen weer door dat van de klassieke oudheid wil vervangen. Omdat er geen native speakers van het Romeinse Latijn meer zijn, wenden de humanisten zich dus tot de literatuur en zoeken ze overal in Europa handschriften met klassieke teksten. In het kielzog daarvan ontwikkelt er zich een meer wetenschappelijke belangstelling voor de geschiedenis en de cultuur van

de oudheid en gaat men zich ook meer interesseren voor het wereldbeeld van de klassieke filosofen. Men leest overal dat het Humanisme in plaats van God nu de mens meer in het centrum van de belangstelling stelt, maar dat is eigenlijk onzin. Het motto van de humanisten van de 15de en 16de eeuw was niet 'de mens!', maar *Ad fontes!*, 'naar de bron!'. Die filologische en historische manier van denken is de fundamentele omslag die later ook in de natuurwetenschappen grote gevolgen zal hebben. En in het godsdienstig leven, zoals de Hervorming in de 16de eeuw zal laten zien. De humanisten interesseerden zich ook in het bijzonder voor het onderwijs: in wezen is elke humanist ofwel een kamergeleerde ofwel een schoolmeester en meestal allebei tegelijk. Het is dan ook geen wonder dat het werk van Quintilianus (tweede helft 1ste eeuw n.Chr.) grote belangstelling wekte. Deze had in zijn *Institutio oratoria* een volledige beschrijving van de opleiding tot redenaar gegeven, met tal van pedagogische overwegingen. De humanisten waren er dol op. In de Koninklijke Bibliotheek in Brussel worden twee handschriften uit de 15de eeuw bewaard die afkomstig zijn uit de Zuidelijke Nederlanden. (In de universiteitsbibliotheek van Leiden bezit men vier 15de-eeuwse exemplaren, maar zonder dat er veel over de herkomst bekend is: ze stammen in ieder geval niet uit onze contreien. In de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag zit geen exemplaar.) Ms. 9767 is in 1463 in Luik gekopieerd voor de geleerde kanunnik Anthoine Estournel naar een exemplaar dat een andere geleerde Luikse kanunnik, Jean Ricoul, eigenhandig in Rome had gekopieerd. Ms. II 2219 is ontstaan in de abdij van Park, net ten zuiden van Leuven, in opdracht van abt Diederik van Thulden (abt van 1462-1494) die vóór zijn benoeming als procurator de belangen van de Norbertijnen in Rome behartigd had.

Voor ons is vooral interessant dat Diederik van Thulden afkomstig was uit Hilvarenbeek en dat brengt ons al heel dicht bij Oirschot. In feite is er nog meer. Rond 1450 verkeerde de abdij van Park blijkbaar in een soort crisis. Men vond het nodig om enkele hervormingen aan

Pagina van Sallustius met aantekeningen door een leerling (Antwerpen: Michiel Hillen van Hoogstraten, 1539)
 (Brussel, Koninklijke Bibliotheek van België, LP 12.688 A)

te brengen: daartoe wendde men zich tot de prior van een klooster net ten noordwesten van de stad Leuven, Bethlehem in Herent. En deze prior was Henricus de Merica. En Henricus de Merica kwam uit Oirschot. Henricus schreef een *Epistula reformatoria* voor Park en weigerde zelf beleefd de waardigheid van abt. Henricus schreef ook een verslag van de verovering (en genocide) van de stad Luik door Karel de Stoute, hertog van Bourgondië, hertog van Brabant enz. enz. in 1468. Dit (in het Latijn geschreven) verslag staat bekend onder de naam *Compendiosa historia de cladibus Leodiensium* en is overgeleverd in verschillende handschriften, o.m. mss. 11968-70 en II 3748 in de Koninklijke Bibliotheek in Brussel, die allebei uit Bethlehem in Herent zelf afkomstig zijn. (Met excuses dat het steeds Brus-selse handschriften zijn, maar a) daar zit nu eenmaal veel, b) historisch (en zeker voor deze vroegere periode) heeft Oirschot daar veel meer mee te maken dan met het Hollandse, en c) daar werkt een van de auteurs van dit artikel en deze moet zijn activiteit toch een beetje rechtvaardigen...)

Henricus de Merica schrijft een Latijn dat een beginnende invloed van het Humanisme vertoont en verwijst bij herhaling naar klassieke auteurs. In die zin wijkt zijn geschrift in positieve zin af van veel wat er op dat moment in het Latijn werd geproduceerd. Zo is een lofdicht op Brabant van Henricus Custodis uit Oisterwijk, hoogleraar geneeskunde in Leuven, uit ca. 1430 nog volledig middeleeuws en erg zwaar van taal.

Maar er is misschien nog iets anders, al blijft dit puur speculatie: het is niet onmogelijk dat de Oirschottenaar Henricus de Merica zijn eerste Latijnse vorming op de Latijnse school van Oirschot zelf heeft genoten. Daarmee zouden we dan een mogelijke oud-leerling van enig talent hebben. Toegegeven: we hebben geen enkel bewijs en andere opties zijn mogelijk, maar misschien, misschien...

De invloed van het Humanisme op de school was enorm. Men ontwikkelde nieuwe schoolboeken, waarin de mnemotechnische (met betrekking op het geheugen) verzen werden vervangen door overzichtelijke schema's (!). Men keerde terug naar de lectuur van de

auteurs: eerst nog vaak de *Disticha Catonis*, maar al snel ook de komediedichter Terentius, de historicus Sallustius, uiteraard de dichters Vergilius en Horatius, en vooral de redenaar, filosoof en briefschrijver Cicero die hét model van en voor Latijns proza werd. De uitvinding van de boekdrukkunst in de 15de eeuw zorgde voor meer en goedkoper vervaardigde boeken, zodat de leerlingen zelf over de teksten beschikten. Zo zien we een aanzienlijke hoeveelheid edities van Terentius uit de IJsselsteden Deventer en Zwolle, de schoolsteden in het Noorden bij uitstek. Maar ook de drukkers in 's-Hertogenbosch leunden sterk tegen de school aan en waren voor een belangrijk deel in dezelfde straat als de Latijnse school gevestigd (de Kerkstraat). Het aantal drukken van Sallustius dat in de eerste helft van de 16de eeuw in drukkerstad Antwerpen van de pers rolde is schrikbarend: Michiel Hillen van Hoogstraten drukte alles wat hij kon verkopen en blijkbaar verkocht de Latijnse Sallustius goed.¹⁷ De leraren gingen ook zelf aan het schrijven en stelden verzamelingen Latijnse wendingen en citaten samen, schreven schooldialogen als oefenmateriaal voor hun leerlingen en toneelstukken om ook met de prestaties naar buiten te kunnen treden (zie deel 2 van dit artikel!). Kortom in de eerste helft van de 16de eeuw bloeide het schoolwezen als nooit tevoren. Zeker ook in de Kempen, waar de kleinere landstadjes zoals gezegd hun bloeitijd beleefden.

En Oirschot? Oirschot beleefde zeker ook een bloeitijd, zoals uit de bouw van de Sint-Pieter met haar vroegere koorbanken en het raadhuis te zien is. Maar de school? We hebben geen idee. Het lijkt uiteraard vreemd als de Latijnse school in Oirschot volstrekt immuun geweest was voor de humanistische invloed. We weten ook dat er tussen 1480 en 1579 in totaal 77 Oirschottenaren aan de Leuvense universiteit zijn ingeschreven. Dat is aanzienlijk: tenminste een gedeelte van hen zal in Oirschot zelf de Latijnse school hebben gevolgd, maar

---

¹⁷ Zie hierover M. Verweij (in samenwerking met R. Pinoy) 'Het geval van Sallustius. Een schoolauteur in Brabantse edities en vijf Brusselse handschriften', *De Gulden Passer. Tijdschrift voor boekwetenschap / Journal for book history*, 97 (2019), 87-151.

verder dan dit vermoeden kunnen we niet gaan. Ze moeten toch ergens hun Latijn hebben geleerd...

Wat we ook weten is dat in de tweede helft van de 16de eeuw, met de spanningen en militaire operaties van de beginnende Tachtigjarige Oorlog, het hele huidige Noord-Brabant evenals de Antwerpse Kempen als frontgebied en slagveld in crisis raakte. En dat past perfect bij wat we – eindelijk – echt specifiek over de Latijnse school van Oirschot kunnen zeggen.

De Latijnse school van Oirschot in verval. Het optreden van Petrus Vladeraccus

Op het moment dat we een nauwkeuriger zicht krijgen op het wel en wee van de Oirschotse Latijnse school blijkt deze in een soort crisis te zijn beland. Eigen archieven van de school zijn er nog steeds niet, maar we worden over een en ander wél ingelicht door de verslagen van de visitaties (eigenlijk een soort inspecties) die de bisschoppen van 's-Hertogenbosch sinds 1559 in Oirschot hebben ondernomen. Het eerste verslag dat van belang is, stamt uit 1608 en bericht over de visitatie door bisschop Gisbertus Masius op 16-18 september van dat jaar. Hierin wordt het getuigenis aangehaald van de scholaster, Jan Daems: *dicit cantorem hic esse studiosum sub pastore in Oirschot* 'Hij zegt dat de cantor alhier een student is onder de pastoor in Oirschot'. Ook een andere kanunnik had bij dezelfde gelegenheid getuigd: *sed cantorem esse iuvenem apud pastorem studentem* 'maar dat de cantor een jongeman was die bij de pastoor studeerde.' Die pastoor was Petrus Vladeraccus, Peter van Vladeracken, wiens grafsteen een van de drie nog bewaarde in de Oirschotse Sint-Petrusbasiliek is.

Petrus Vladeraccus werd op 3 juli 1571 in de Sint-Jan in 's-Hertogenbosch gedoopt als zoon van Christophorus Vladeraccus (1524-1601)

en Christina Bellaerts.¹⁸ Zijn vader was oud-student van Leuven en op dat moment leraar aan de Bossche Latijnse school. Van 1591 tot 1601 zou Christophorus rector van die school zijn. Zijn leraarschap inspireerde hem tot verschillende schoolboeken waarin hij met name de Romeinse redenaar en filosoof M. Tullius Cicero (106-43 v.Chr.) als na te volgen model aanpreeft. Petrus werd lid van de broeders des Gemenen levens in 's-Hertogenbosch en gaf les aan de Latijnse school daar vanaf ca. 1592. Hij schreef diverse werken, zoals een schooltoneelstuk *Tobias* (1598), een beschrijving van de plechtigheden in 's-Hertogenbosch naar aanleiding van de dood van koning Filips II (1599) en een verslag van het beleg van de stad door prins Maurits in 1601.

In 1603 of 1604 verliet Petrus 's-Hertogenbosch en werd hij pastoor van Oirschot. Hier is hij vooral bekend als de auteur van een overigens nooit gedrukt boekje over Onze Lieve Vrouw van den Heiligen Eik, waarvan de inleiding in de *Brabantia Mariana tripartita* van Augustinus Wichmans (Antverpiae, 1632) bewaard is gebleven en dat de oudste (en klassieke, steeds weer opnieuw afgedrukte) versie van de legende van de kapel is. Belangrijker is wellicht dat Vladeraccus eigenlijk degene is geweest die de besluiten van het Concilie van Trente (1545-1563) in Oirschot heeft ingevoerd: hij zorgde ervoor dat het kapittel en de liturgie van de oude ritus van het bisdom Luik overgingen op de in Trente vastgelegde Romeinse ritus. Hij was – samen met de scholaster Jan Daems van Nuenen – verantwoordelijk voor de hernieuwde interesse voor de Mariaverering in de kapel. Door de actieve invoering van de Contrareformatie, het katholieke réveil als antwoord op de Hervorming van Luther en Calvijn, heeft hij een grote invloed gehad op het geestelijk leven in Oirschot: dat

---

¹⁸ Zie over Petrus Vladeraccus: M.A. Nauwelaerts, 'Quatre lettres de Petrus Vladeraccus (1570-1618)', *Humanistica Lovaniensia*, 20 (1971), 255-266; M. Verweij, *Vladeracci tres, pater et filii, poetae Latini Silvaeducenses (saec. XVI ex.)*, Academia Latinitati Fovendae, Bibliotheca scriptorum Latinorum 2 (Romae, 1991); M. Verweij, *Petrus Vladeraccus, Tobias (1598)*, Supplementa Humanistica Lovaniensia 17 (Leuven, 2001); M. Verweij, 'Petrus Vladeraccus (1571-1618), humanist op het snijvlak van de geschiedenis', *InBrabant*, 9 (2018), 20-29.

Noord-Brabant grotendeels katholiek gebleven is en dat de protestantisering na 1648 daar in feite totaal mislukt is, is voor een belangrijk deel toe te schrijven aan het werk van Vladeraccus en zijn generatiegenoten.

Maar blijkbaar kon Petrus Vladeraccus in Oirschot toch niet volledig afstand nemen van het onderwijs. Op zich betekent de vermelding in het visitatieverslag van 1608 niet meer dan wat er letterlijk staat: de (jeugdige) cantor volgde privéles bij pastoor Vladeraccus. Dat wordt nog wel eens geïnterpreteerd als een motie van wantrouwen richting kapittel, maar eigenlijk gaat dat te ver. Vladeraccus was een geleerd man en vermoedelijk kon hij de cantor iets bieden dat deze niet op de Latijnse school vond. Bovendien had de cantor in Oirschot zijn taak, zodat hij ook niet naar de Latijnse school van 's-Hertogenbosch kon gaan of naar de universiteit van Leuven. Het gaat hier om één welbepaalde begaafde leerling die Vladeraccus onder zijn hoede had genomen.

In de jaren die hierop volgden, lijkt de situatie enigszins te evolueren. In het visitatieverslag uit 1615, toen bisschop Nicolaus Zoesius Oirschot bezocht, lezen we diverse opmerkingen over o.m. het optreden van pastoor Vladeraccus én (wat nog interessanter is) een aantal uitspraken van Vladeraccus zelf. Zo verklaart kanunnik Jaspar de Vos: *Dicit scholam debere restaurari et expedire ut sit secundus qui doceat, et non improbare quod si a magistratu possit impetrari subsidium, expedire ut communi manu fiat* 'Hij zegt dat de school hersteld moet worden en dat ervoor gezorgd moet worden dat er een tweede persoon komt om les te geven en dat het niet moet worden afgewezen als er van het gemeentebestuur een ondersteuning kan worden verkregen, ervoor te zorgen dat dit gemeenschappelijk gebeurt.' Hieruit blijkt dat er op dit moment maar één leraar was en dat er duidelijk problemen waren. Op financieel vlak stelde de kanunnik voor om te zien of de gemeente (voor zover deze term juist is voor deze periode) niet bij kon springen: het kapittel beschikte vermoedelijk niet over voldoende middelen om een tweede leraar te

betalen. Wat de eerste zin precies betekent is minder duidelijk: gaat het hier om het gebouw of de instelling? Beide zijn mogelijk... Het idee voor een samenwerking met het wereldlijk bestuur keert terug bij kanunnik Gevardus van Ostade: *Dicit etiam sibi placere si magistratus contribuat, habere illum una cum capitulo dispositionem magistrati* 'Hij zegt dat het hij het een goed idee vindt om als het plaatselijk bestuur een bijdrage levert, samen daarmee over een leraar te beschikken'.

Maar Gevardus van Ostade voegt er aan toe: *Debere etiam pastorem relinquere scholam* 'De pastoor moet zich niet met de school bemoeien'. Kanunnik Folquardus Reijs, die rechten gestudeerd had, merkt over hetzelfde op: *Et pastorem non debere retrahere juvenes a schola, quod est in praejudicium ludimagistri* 'En de pastoor moet geen jongelui van de school wegtrekken want dat is tegen het belang van de schoolmeester'. Hieruit blijkt dat het geval van de cantor een vervolg heeft gekregen: blijkbaar heeft Vladeraccus meer leerlingen (uiteraard de begaafdsten...) onder zijn hoede genomen. Met andere woorden: hij trad op als privéleraar, zodat de school duidelijk minder leerlingen kreeg.

Als we dan Vladeraccus zelf aan het woord laten, liegt dat er niet om: *Dicit ludimagistrum non satisfacere officio suo, ex eo quod implicitus curae notariatus capituli: putaret illi unum adjungendum et serio monendum, habeat majorem curam scholae et non frequentet tabernas* 'Hij zegt dat de schoolmeester niet voldoet, omdat hij te veel in beslag genomen wordt door zijn taak als notaris van het kapittel. Hij denkt dat er één leraar bij moet komen en dat de man ernstig moet worden vermaand meer zorg aan de school te besteden en de kroegen niet te bezoeken.' Om ons diplomatisch uit te drukken: Vladeraccus en de toenmalige schoolmeester/rector waren niet elkaars beste vrienden.

Helaas (?) is de identiteit van deze leraar onbekend, al kan het gaan om Lambertus van Boxel die op dat moment kapittelnotaris was. Eén ding is hoe dan ook duidelijk: door allerlei oorzaken (zoals wellicht de moeilijke tijdsomstandigheden van de tweede helft van de

16de eeuw) ging het niet goed met de Latijnse school. Tegelijk zijn er evenwel plannen om het niveau weer op te krikken. De aanstelling van een tweede leraar zou daarbij helpen. Daaruit blijkt dat de ene leraar in actieve dienst verantwoordelijk was voor zowel het Nederlandstalig aanvangsonderwijs als de eigenlijke Latijnse lessen. Dat lijkt inderdaad wel erg veel van het goede, zodat er vermoedelijk van het Latijnse onderwijs minder in huis kwam dan de bedoeling was. Geen wonder dan ook dat pastoor Vladeraccus die zelf Latijns auteur is (een van de twee personen overigens die in het artikel over Oirschot op de Latijnse Wikipedia (vermeld worden: <https://la.wikipedia.org/wiki/Oirschot>) en over een rijke onderwijservaring beschikte, zelf de meest getalenteerde leerlingen ging onderwijzen en hen wellicht voorzag van de nodige Latijnse vorming. Daarmee was het eigenlijke Latijnse onderwijs van de Latijnse school dus buiten de Latijnse school beland...

Op 6 januari 1618 overlijdt Petrus Vladeraccus. Ook al blijft het wat vaag wat hij precies voor het onderwijs gedaan heeft, feit is wel dat hij indruk heeft gemaakt, want zijn naam zal aan de school verbonden blijven, ook al heeft hij er nooit toe behoord.

Maria van Deutekom en Michiel Verweij

Opmerking: Tot zover deel 1 van artikel 3, deel 2 verschijnt in het volgende nummer.

**“Ook op zoek naar verborgen
verleden?”**

HEEMKUNDEKRING

De Heerlijkheid
Oirschot